

ΤΟ ΗΓΕΤΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ, 90 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ

Σχολείο: Αμερικανική Γεωργική Σχολή Θεσσαλονίκης

Ο μέγας νεκρός

Τη νύχτα της 26^{ης} προς 27^η Μαρτίου 1936 μπορεί να έπεσε το σκοτάδι πάνω απ' την Κρήτη, αλλά δεν έπεσε κι ο ύπνος. Άντρες, γυναίκες, παιδιά, ηλικιωμένοι, η ίδια η ψυχή της μεγαλονήσου, όλοι ξαγρυπνούσαν -άλλοι στις εκκλησίες, όπου είχε τεθεί για προσκύνημα η φωτογραφία ενός ανθρώπου δίπλα στις εικόνες των αγίων, άλλοι στα σπίτια κι άλλοι στην ύπαιθρο- προσμένοντας το ερχόμενο πρωί να υποδεχτούν τον Κρητικό που θα κατέφτανε με πολεμικό πλοίο, νεκρός πια, για να τιμηθεί και στη συνέχεια να ταφεί στη γη που τον έπλασε και τον γαλούχησε ως άνθρωπο, ως επαναστάτη και ως ηγέτη.

Από το ξημέρωμα τσαμπιά-τσαμπιά ο κόσμος συνέρρε στο λιμάνι των Χανίων. Ο λαός που συγκεντρώθηκε εκείνη τη μέρα υπολογίζεται γύρω στις εκατό χιλιάδες. Οι δρόμοι μπλάβισαν από τους μαυροντυμένους, ένα ανθρώπινο σκούρο ποτάμι με μύριους παραπόταμους πλημμύρισε την πόλη, το λιμάνι, την προκυμαία. Κι ο ουρανός της Κρήτης την 27^η Μαρτίου έμοιαζε σα να ήθελε κι αυτός να αποδώσει τιμή στον μεγάλο νεκρό. Σύννεφα βαριά κάλυπταν από νωρίς τον ήλιο, ο κρητικός ορίζοντας έδειχνε να πενθεί μαζί με τους ανθρώπους.

Οι περισσότεροι απ' αυτούς δεν γνώριζαν (αλλά και να γνώριζαν, δεν θα ανέβαινε περισσότερο στα μάτια τους ο νεκρός, γιατί δεν υπήρχε ψηλότερο σημείο για ν' ανέβει) ότι όταν έγινε γνωστός ο θάνατός του (στις 18 Μαρτίου στο Παρίσι), οι γαλλικές εφημερίδες έγραψαν ότι έφυγε απ' τη ζωή η μεγαλύτερη πολιτική φυσιογνωμία, δεν γνώριζαν ότι εκτέθηκε σε λαϊκό προσκύνημα στη Γαλλία (πρωτοφανές για μη Γάλλο πολιτικό), ότι όταν μεταφερόταν με τρένο προς την Ελλάδα, στη Λωζάνη είχαν κατακλύσει τον σταθμό Έλληνες και Ελβετοί επίσημοι για να αποτίσουν φόρο τιμής, ότι στον πρώτο σταθμό μέσα στο ιταλικό έδαφος τιμητικό άγημα Ιταλών караμπινιέρων σταμάτησε την αμαξοστοιχία και ανέβηκε να αποδώσει κι αυτό τιμές, ότι όταν η αμαξοστοιχία περνούσε κατά μήκος της λίμνης Λάγκο-Ματζόρε διασταυρώθηκε στη Στρέζα με την ταχεία αμαξοστοιχία της Ανατολής και τότε η ταχεία έκοψε ταχύτητα και οι επιβάτες της -γνωρίζοντας ποιον μεταφέρει το τρένο που περνούσε προς την αντίθετη κατεύθυνση δίπλα στο δικό τους- σηκώθηκαν όρθιοι και στέκονταν ασκεπείς στα παράθυρα των βαγονιών, για να τιμήσουν τον μεγάλο νεκρό.

Ποιος ήταν αυτός ο μέγας νεκρός που τόσους πολλούς και διαφορετικών εθνοτήτων ανθρώπους συντάραξε με τον θάνατό του; Και είναι δυνατόν ένας άνθρωπος να συγκλονίσει τον κόσμο με τη θανή του, αν προηγουμένως δεν τον έχει συγκλονίσει με τη ζωή του;

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ: ΕΝΑ ΑΚΑΤΑΛΥΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΗΓΕΣΙΑΣ

Ο θάνατος του Ελευθέριου Βενιζέλου υπήρξε ένα συνταρακτικό γεγονός, ακριβώς επειδή συνταρακτικός ήταν ο πολιτικός του βίος, που άλλαξε την πορεία, καθώς και το εδαφικό και διπλωματικό μέγεθος ολόκληρης της χώρας. Μιας χώρας που πριν από αυτόν ήταν έρμαιο μοίρας που καθόριζαν άλλοι, ενώ με αυτόν απέκτησε βούληση και επιλογές.

Ο Βενιζέλος δεν ήταν ένας ακόμα σπουδαίος ηγέτης που όμως ανήκει αποκλειστικά στην εποχή του. Το σώμα του βέβαια υπέστη την αναπότρεπτη βιολογική φθορά που οδηγεί στον θάνατο, όμως άφησε πίσω ως παρακαταθήκη ένα κορυφαίο πρότυπο ηγεσίας που μένει αείζωο και ακατάλυτο μέχρι σήμερα, 90 χρόνια μετά τον θάνατό του. Ποια είναι, λοιπόν, τα αθάνατα υλικά από τα οποία είναι καμωμένο αυτό το πρότυπο;

Ο πολιτικός ρεαλισμός

Αν ρωτούσε κάποιος «Τι σημαίνει πολιτικός ρεαλισμός;», δεν θα χρειαζόταν να αραδιάζουμε θεωρίες. Θα αρκούσε να πούμε: «Μελέτησε τον πολιτικό βίο του Βενιζέλου και θα καταλάβεις». Θα αναφέρουμε τρία -ως ενδεικτικά μόνο- παραδείγματα αυτής της εξαιρετικής του ικανότητας να βαδίζει με σταθερότητα στο μονοπάτι του πολιτικού ρεαλισμού, ακόμη κι αν οι άνεμοι, άλλοτε του υπερβολικού συναισθηματισμού κι άλλοτε της κοντόθωρης πολιτικής σκέψης εχθρών και φίλων (ή εχθρών που φορούσαν το προσωπίδιο του φίλου), τον έσπρωχναν σε άλλους δρόμους. Πρώτο ενδεικτικό παράδειγμα: Το φθινόπωρο του 1905, όταν η επανάσταση του Θέρισου περνούσε κρίση επιβίωσης λόγω ισχυρών οικονομικών προβλημάτων, ο Βενιζέλος κατάλαβε ότι έχει έρθει η ώρα για έναν έντιμο συμβιβασμό. Το παλιό σύνθημα «Ένωση ή θάνατος» δεν είχε πια καμία πρακτική αξία, ήταν ξύλινο και δίχως δυνατότητα ελιγμού, γιατί ούτε την Ένωση μπορούσε να φέρει ούτε ο θάνατός τους θα προσέφερε κάτι στις διεκδικήσεις τους. Αντιθέτως, ο συμβιβασμός -κατά τον οποίο κάτι είχε να δώσει και κάτι να κερδίσει- ωφέλησε ουσιαστικά την υπόθεση της Ένωσης. Δεύτερο παράδειγμα: Τον Δεκέμβριο του 1918 στο Συνέδριο στο Παρίσι, όπου καθορίζονταν οι διεκδικήσεις των νικητών για τον μεταπολεμικό κόσμο, ο Βενιζέλος υπέβαλε διεκδικήσεις για Β. Ήπειρο, Θράκη, δυτικά παράλια Μικρασίας και νησιά Ανατολικού Αιγαίου, δηλαδή για περιοχές που γειτνιάζαν με τον ελλαδικό χώρο. Και ενώ οι Έλληνες του Πόντου προωθούσαν αίτημα για Ποντιακό κράτος, εκείνος δεν το συμπεριέλαβε, επειδή ο ρεαλισμός του του υποδείκνυε ότι, αν το ζητούσε και αυτό, θα αδυνατίζε τα διαπραγματευτικά του χαρτιά για τα πιο εφικτά αιτήματα. Τέλος, δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε ως τρίτο παράδειγμα την κορυφαία στιγμή του πολιτικού του ρεαλισμού, τις διαπραγματεύσεις στη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923. Χωρίς να έχει καμιά θεσμική ιδιότητα τότε, κλήθηκε να διαπραγματευθεί τους όρους του οριστικού ενταφιασμού της Μεγάλης Ιδέας μετά

την κολοσσιαίων διαστάσεων εθνική τραγωδία της Μικρασιατικής καταστροφής. Ο ρόλος του ήταν τραγικός. Δεν έμοιαζε απλώς με έναν πατέρα που έπρεπε να κηδέψει το παιδί του (γιατί η κατάληψη της Σμύρνης από τον ελληνικό στρατό και το σχέδιο προσάρτησής της στην Ελλάδα ήταν δικό του πολιτικό και διπλωματικό τέκνο), αλλά ακόμα χειρότερα, ήταν ένας πατέρας που του πήραν το παιδί του, το κατακρεούργησαν και ύστερα τον φώναξαν να κανονίσει αυτός τις διαδικασίες ταφής. Κι όμως, ακόμη κι εκείνες τις μαύρες ώρες -για τον Ελληνισμό, αλλά και για τον Βενιζέλο- μπόρεσε να φτιάξει ο ίδιος χαραμάδες φωτός. Ο ρεαλισμός του τού υπαγόρευσε να μην παρασυρθεί από συναισθήματα που ανακυκλώνονται γύρω από την ίδια τους τη φόρτιση και δεν έχουν καμία χρησιμότητα -την ώρα μάλιστα που τα προβλήματα φτιάχνανε ένα βουνό-, αλλά με βάση τη λογική και τις υπάρχουσες συνθήκες να αναζητήσει τρόπους, ώστε να καταφέρει η χώρα να διαβεί το βουνό. Η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μπορεί να φάνηκε σκληρή εκείνον τον καιρό, όμως εξασφάλισε εθνική ομοιογένεια και επιπλέον οι περιουσίες που άφησαν οι Τούρκοι κάλυψαν τις ανάγκες αρκετών προσφύγων. Και το κυριότερο όλων, δεν ήταν η συνθήκη της Λωζάνης αυτή που όρισε τον ξεριζωμό των Μικρασιατών Ελλήνων, αυτός είχε ήδη συντελεστεί ανεπίστρεπτα τις μέρες της ανείπωτης καταστροφής κι αυτό ήταν κάτι που δεν μπορούσαν -ή δεν ήθελαν- να το συνειδητοποιήσουν όλοι.

Ο θεσμικός εκσυγχρονισμός του κράτους

Η Ελλάδα πάτησε το πόδι της στον 20^ο αιώνα ως ένα ανίσχυρο και ανυπόληπτο κράτος, έχοντας υποστεί δύο απανωτές ταπεινώσεις: την εξευτελιστική ήττα στον λεγόμενο «Ατυχή πόλεμο» του 1897 και τη διαδικασία ένταξης σε Δ.Ο.Ε. (Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο) το 1898. Επιτυχία για την εξωτερική πολιτική, κατά τα χρόνια πριν από τον Βενιζέλο, θεωρούνταν η αποδοχή των παρακλήσεων μας προς τις μεγάλες δυνάμεις για μεσολάβηση και βοήθεια. Και εντός του κράτους η κατάσταση ήταν χαώδης, ανύπαρκτος κρατικός μηχανισμός, οικονομία σε διάλυση, λαϊκές τάξεις καταπατημένες, και Δικαιοσύνη, όχι τυφλή (όπως θα έπρεπε να είναι), αλλά καχεκτική και παράλυτη.

Ο Βενιζέλος το 1910, που έγινε για πρώτη φορά πρωθυπουργός, έπρεπε να ανεγείρει ένα κράτος από τα θεμέλια. Και στην ουσία αυτό έκανε. Στερέωσε και θωράκισε συνταγματικά τις τρεις βασικές εξουσίες που συγκροτούν το δημοκρατικό πολίτευμα κατοχυρώνοντας την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας και απαγορεύοντας στους στρατιωτικούς να γίνουν βουλευτές. Προστάτεψε και ενδυνάμωσε νομικά και θεσμικά τον μόχθο των γεωργών και κτηνοτρόφων αντιμετωπίζοντας με νόμους την αсуδοσία των ζωοκλεφτών που λυμαίνονταν τις αγροτικές περιοχές, ιδρύοντας «Υπουργείο Γεωργίας και Δημοσίων Κτημάτων» (αργότερα «Υπουργείο Γεωργίας») και σε μεταγενέστερο χρόνο (το 1929) την Αγροτική Τράπεζα για την οικονομική διευκόλυνση των αγροτών με δάνεια και επιχορηγήσεις, καθώς και Γεωπονική Σχολή στην Αθήνα για την επιστημονική στήριξη του αγροτικού τομέα. Παράλληλα, με νόμους πάλι,

έδωσε πνοή στον άλλο επαγγελματικό κλάδο που αποτελεί πηγή εσόδων για το κράτος, στον κλάδο του εμπορίου, θεσμοθετώντας την ίδρυση βιομηχανικών και εμπορικών επιμελητηρίων και συνεταιρισμών.

Σημαντικό μέρος μιας χώρας που σέβεται τον εαυτό της και αποτελεί ταυτόχρονα αντικείμενο διεθνούς σεβασμού είναι η στρατιωτική ετοιμότητα. Όσο κι αν φαίνεται οξύμωρο, η ειρήνη ανθίζει ευκολότερα και σιγουρότερα μέσα στο χωράφι της στρατιωτικής ετοιμότητας (όχι της στρατιωτικής επιθετικότητας, ας μη συγχέονται αυτά τα δύο). Όταν η χώρα διαθέτει εξοπλισμό και το ανθρώπινο δυναμικό του στρατού και του στόλου είναι εκπαιδευμένο, θωρακίζεται απέναντι σε επιβουλές, δεν μοιάζει με ανυπεράσπιστο θήραμα που ξυπνάει τα άγρια ένστικτα όλων των αρπακτικών γύρω του. Από τα πρώτα μελήματά του, με το που έγινε πρωθυπουργός, ήταν η στρατιωτική προετοιμασία κι ο εξοπλισμός. Για τον σκοπό τούτο κατάρτισε πρόγραμμα ναυτικών παραγγελιών. Το θωρηκτό *Αβέρωφ* είναι το πρώτο πολεμικό πλοίο που κατέπλευσε στον Πειραιά. Θα ακολουθούσαν κι άλλα. Επιπλέον κάλεσε Γάλλους και Άγγλους στρατιωτικούς, ώστε να εκπαιδεύσουν τους Έλληνες. Μάλιστα, ο τότε διάδοχος Κωνσταντίνος είχε εκφράσει έντονη δυσαρέσκεια, επειδή ο ίδιος ήθελε Γερμανούς στρατιωτικούς να επιτελέσουν αυτό το έργο. Η απάντηση του Βενιζέλου στη δυσαρέσκεια του διαδόχου, ο οποίος είπε ότι θα θύμωνε ο Κάιζερ με την απόρριψη των Γερμανών, είναι χαρακτηριστική του τρόπου που σκεφτόταν, πολιτευόταν και προωθούσε τα συμφέροντα της χώρας: *«Ας θυμώση! Διότι, καλά να φέρωμεν Γερμανούς, αλλά τι ανταλλάγματα μας δίδουν; Το Κρητικό Ζήτημα [...] είναι εις τας χείρας των Άγγλων και οι Γάλλοι θα μας ευκολύνουν και το δάνειον»*. Μέσα από τη μετάκληση στρατιωτικών συγκεκριμένων εθνοτήτων ο ευφυής Βενιζέλος απέβλεπε στο να λάβει και ανταλλάγματα από τις χώρες τους για τη δική του πατρίδα. Άλλωστε η πολιτική και η διπλωματία είναι παιχνίδια που παίζονται πάνω στο τραπέζι των αμοιβαίων συμφερόντων και όποιος δεν το αντιλαμβάνεται αυτό πρέπει να είναι προετοιμασμένος να στέκεται πάντα σε μια άκρη και να απλώνει το ντροπιαστικό χέρι της επαιτείας.

Ένας ακόμα θεσμός που εκσυγχρόνισε ο Βενιζέλος ήταν η εκπαίδευση. Κατανοώντας ότι η εκπαίδευση είναι ένας καθρέφτης πάνω στον οποίο εικονίζεται το μέλλον του κράτους, αυτός ο άνθρωπος που το βλέμμα του έφτανε πάντα σε βαθείς και μακρινούς ορίζοντες, δεν θα μπορούσε να την αφήσει στην τύχη της. Η υποχρεωτικότητα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης -την οποία θέσπισε- οδήγησε στο να κτισθούν δημοτικά σχολεία ακόμη και σε απομακρυσμένες ορεινές περιοχές. Η γεωγραφία δεν μπορούσε να αποτελεί λόγο διαχωρισμού των παιδιών σε αυτά που έχουν το δικαίωμα να πιούν από το ποτήρι της γνώσης και σε αυτά που καταδικάζονται σε ισόβια δίψα. Η οξυδέρκειά του όμως τού επέτρεψε να δει και κάτι ακόμα, πέρα από το προφανές. Δεν ήταν μόνο η γεωγραφία που διαχώριζε τα παιδιά. Όσο κι αν ακούγεται παράδοξο, ήταν και η γλώσσα. Η καθαρεύουσα άφηνε έξω από την εκπαίδευση τα παιδιά των κατώτερων -οικονομικά και κοινωνικά- στρωμάτων. Ακόμη κι αν το Σύνταγμα του 1911 την καθιέρωνε ως επίσημη γλώσσα (γιατί δεν ήταν ώριμες οι συνθήκες για γλωσσική

αλλαγή, είχαν περάσει από τα αιματηρά Ευαγγελικά και Ορεσειακά μόλις δέκα και οχτώ χρόνια αντίστοιχα), ο Βενιζέλος κατάλαβε πολύ νωρίς ότι τα βιβλία της πρωτοβάθμιας πρέπει να είναι στη δημοτική. Το 1917 η κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας που σχηματίστηκε στη Θεσσαλονίκη εισάγει για πρώτη φορά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση τη δημοτική γλώσσα μέσα από τα βιβλία «Αλφαβητάρι με τον ήλιο» και «Τα ψηλά βουνά». Η καινοτομία που έφερε εκείνη η μεταρρύθμιση δεν σχετιζόταν μόνο με τη γλώσσα, αλλά και με τον τρόπο που το σχολείο αντιμετώπιζε τα παιδιά. Λείπανε πλέον οι ηθικοπλαστικές κορώνες και η χοντροκομμένη προσπάθεια να στριμώξει η εκπαίδευση τους μαθητές μέσα σε καλούπια. Υπήρχαν πάντα οι αξίες, αλλά η μεταλαμπάδευσή τους γινόταν με έμμεσο και ευχάριστο τρόπο, ώστε να μη νιώθει ο μαθητής ότι του τις επιβάλλουν. Η μεταρρύθμιση του Βενιζέλου κατάφερε να αναστήσει το παιδί ως ιδιαίτερο πλάσμα με δικό του κόσμο, αλλά ήρθε η συντηρητική ελληνική κοινωνία, για να το τραβήξει πίσω. Ο Βενιζέλος ήταν πολύ πιο μπροστά από την εποχή του κι αυτό κάποιες φορές αποτελούσε πρόβλημα για τον ίδιο.

Η εργατικότητα, το ανθρώπινο πρόσωπο της εξουσίας, η απέχθεια προς τον λαϊκισμό

Διάχυτη μέσα στο κράμα από το οποίο ήταν καμωμένη η ηγετική του φυσιογνωμία υπήρξε η εργατικότητα. Από όταν ήταν ακόμα Σύμβουλος Δικαιοσύνης του ύπατου αρμοστή της Κρητικής Πολιτείας, πρίγκιπα Γεώργιου, κατά τη διετία 1899-1901, επέδειξε παραγωγικότητα που εξέπληξε τους πάντες. Η δραστηριότητά του απλώθηκε πάνω από κάθε πτυχή του τομέα αρμοδιότητάς του, της Δικαιοσύνης δηλαδή, είτε αφορούσε την οργάνωση θεμάτων καθημερινότητας (π.χ. κατασκευή ερμαρίων για την οργάνωση στα δικαστήρια) είτε τα πιο «βαριά» ζητήματα της θεσμικής συγκρότησης της Πολιτείας. Αλλά και ως πρωθυπουργός, από το 1910, οι ρυθμοί με τους οποίους παρήγαγε έργο ήταν ταχύτατοι. Συμμετείχε ενεργά στις 41 από τις 42 συζητήσεις που έγιναν για το Σύνταγμα του 1911, προσφέροντας ουσιωδώς με καθοριστικές παρεμβάσεις. Η μακαριότητα, η ραστώνη και η μοιρολατρία, ιδιότητες από τις οποίες ήταν διαποτισμένοι οι περισσότεροι από τους προκατόχους του, ήταν παντελώς ξένες στην προσωπικότητα του Βενιζέλου, γι' αυτό και η διαφορά όταν ανέλαβε αυτός την εξουσία, σε σχέση με κείνους, υπήρξε τεράστια.

Το ίδιο τεράστιο υπήρξε η διαφορά και στο θέμα της κοινωνικής ευαισθησίας προς τις λαϊκές τάξεις. Το ελληνικό κράτος μέχρι τότε, σαν πολυπλόκαμο τέρας, έσφιγγε μέχρι ασφυξίας τους ανθρώπους αυτών των τάξεων. Με την ανάληψη της εξουσίας ο Βενιζέλος έβαλε σε προτεραιότητα και μερίμνησε για την ασφάλεια των εργαζομένων και την κατοχύρωση της αμοιβής τους. Επέτρεψε θεσμικά τη δημιουργία εργατικών ενώσεων και σωματείων, όπου -για την προστασία και την ανεξαρτησία τους- απαγορευόταν να συμμετέχουν οι εργοδότες. Καθιέρωσε οχτάωρη εργασία και αργία τις Κυριακές. Προστάτευσε νομικά την εργασία των γυναικών και απαγόρευσε την εργασία των παιδιών. Το φορολογικό σύστημα της

χώρας πριν απ' τον Βενιζέλο στηριζόταν σχεδόν εξ ολοκλήρου στους έμμεσους φόρους, που έπεφταν βαρείς και ανελέητοι πάνω στις μεσαίες και κατώτερες τάξεις, ενώ οι ανώτερες τάξεις είχαν τοποθετηθεί σε ένα φορολογικό απυρόβλητο. Ο Βενιζέλος αναδιοργάνωσε το Γενικό Λογιστήριο και το Ελεγκτικό Συνέδριο, καθώς και θέσπισε σώμα ανεξάρτητων φοροεισπρακτόρων. Οι φόροι έγιναν άμεσοι και κατευθύνονταν εκεί που πρέπει μέσω της εξακρίβωσης της οικονομικής κατάστασης κάθε φορολογούμενου. Οι ανώτερες τάξεις βγήκαν από το κουκούλι προστασίας τους και, όπως ήταν αναμενόμενο, άρχισαν να δυσανασχετούν. Ο Βενιζέλος όμως δεν θα είχε τη στόφα μεγάλου ηγέτη, αν το πολιτικό κόστος βάραινε στη ζυγαριά των αποφάσεών του περισσότερο από το καλό της χώρας.

Κι εδώ έρχεται το επόμενο υλικό από το οποίο είχε χτιστεί η προσωπικότητά του. Κι αυτό ήταν η απέχθεια προς τον λαϊκισμό, την κολακεία και το «κανάκεμα» συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων ή και του συνόλου του λαού με υποσχέσεις χωρίς αντίκρισμα. Ο Βενιζέλος στεκόταν υπεράνω της ανάγκης να φανεί αρεστός και ευχάριστος και αυτό προσέθετε πολλούς ηθικούς πόντους στο πολιτικό του ανάστημα. Όταν έφτασε στις 5 Σεπτεμβρίου 1910 στην Αθήνα (έχοντας εκλεγεί πανηγυρικά στις εθνικές εκλογές της 8^{ης} Αυγούστου), εκφώνησε για πρώτη φορά λόγο στο ενθουσιώδες πλήθος που είχε κατακλύσει την πλατεία Συντάγματος. Είπε εκεί ότι η βουλή που θα σχηματιζόταν έπρεπε να είναι Αναθεωρητική. Από τους συγκεντρωμένους ακούστηκαν έντονες διαφωνίες «*Συντακτική! Συντακτική!*», καθόσον ήθελαν Συντακτική βουλή. Ο Βενιζέλος επέμεινε κι επέμειναν κι αυτοί, όμως τους το ξέκοψε, δεν προσπάθησε ούτε να τους καλοπιιάσει στιγμιαία ούτε να προσαρμόσει την πολιτική του βούληση στη δική τους. Ήξερε καλά ότι η Συντακτική Βουλή που ζητούσαν θα έφερνε έντονη και επικίνδυνη αποσταθεροποίηση, ενώ η χώρα, προκειμένου να μπει στον δρόμο της προόδου, έπρεπε να βαδίζει πάνω σε έδαφος πολιτικής ηρεμίας. Για τον ίδιο λόγο δεν είχε προσπαθήσει να καρπωθεί οφέλη από το δυσμενές κλίμα κατά του παλατιού ούτε το προηγούμενο έτος (1909) ούτε και με την εκλογή του στην πρωθυπουργία, επειδή δεν ήθελε να επενδύσει πολιτικά πάνω στη διχόνοια. Και δεν πτοήθηκε ούτε κι όταν τον κατηγορήσαν ότι προδίδει τα ιδανικά της επανάστασης του 1909 με το να τοποθετήσει τον διάδοχο Κωνσταντίνο στην ηγεσία του στρατού. Κι αν ήρθε ο εθνικός διχασμός ελάχιστα χρόνια μετά, είναι γιατί δεν ήταν δυνατό να απεμπολήσει το όραμα που είχε για το μέλλον της χώρας προς χάριν μιας αμφίβολης ομόνοιας με έναν ισχυρογνώμονα και κοντόθωρο βασιλιά.

Το όραμα

Αφήσαμε ως τελευταία των ιδιοτήτων, που έπλασαν το ηγετικό πρότυπο του Βενιζέλου, το όραμα. Είναι η ιδιότητα που επιστεγάζει όλες τις άλλες και στην ουσία συνάγεται απ' όλες τις άλλες.

Το όραμα είναι αυτό που ξεχωρίζει έναν ηγέτη που το βλέμμα του φτάνει μέχρι τις επόμενες εκλογές από αυτόν που το δικό του βλέμμα φτάνει βαθιά στο μέλλον. Κι όταν λέμε ότι το όραμα έχει προοπτική βαθιού ορίζοντα, δεν εννοούμε ότι αποτελεί ένα ωραίο όνειρο ή έναν κατάλογο ευσεβών πόθων για την εικόνα της χώρας μετά από λίγα ή πολλά χρόνια. Ο ηγέτης με όραμα πρέπει στο παρόν να κάνει τις κατάλληλες επιλογές, βασιζόμενος στον ρεαλισμό, και να προχωρήσει στην ανάλογη δράση, ώστε η χώρα του να βαδίζει σε κείνο το μέλλον, όπου θα βρει την πρόοδο, την ισχύ, την πολιτική σταθερότητα, την ανάπτυξη, τον διεθνή σεβασμό. Το όραμα είναι επιλογές και πράξεις του παρόντος που αντανakλώνται στο μέλλον.

Αυτό ακριβώς έπραξε ο Βενιζέλος. Δεν υποσχέθηκε γενικόλογα μια Ελλάδα ως ισχυρό και ευυπόληπτο ευρωπαϊκό κράτος, δεν αναλώθηκε σε συνθήματα, αλλά δούλεψε σκληρά για να εκσυγχρονίσει τη χώρα θεσμικά, να την «προικίσει» στρατιωτικά, να την ενισχύσει οικονομικά, να την καταστήσει ισότιμο συνομιλητή στα διεθνή τραπέζια αποφάσεων. Δεν ονειρεύτηκε απλώς να ελευθερωθούν αλύτρωτες Πατρίδες και προαιώνιες εστίες ελληνισμού και να ενσωματωθούν στο ελληνικό κράτος, αλλά άλλοτε προώθησε (όπως συνέβη με τη Βουλγαρία, με τη Συνθήκη Αμυντικής Συμμαχίας πριν απ' τον 1^ο Βαλκανικό Πόλεμο) κι άλλοτε επέλεξε (όπως συνέβη με την Αντάντ κατά τον 1^ο Παγκόσμιο Πόλεμο) συμμαχίες που θα του επέτρεπαν να διεκδικήσει και να κερδίσει τα εθνικά δίκαια (ο Βενιζέλος τα κέρδισε, το ότι εντέλει δεν τα κέρδισε όλα η Ελλάδα, οφείλεται στο ότι οι αντίπαλοι και διάδοχοί του στην εξουσία εφάρμοσαν πολιτική διαχείρισης μιας κατάστασης και όχι μακρόπνοου προγραμματισμού). Η ιστορία, βέβαια, μπορεί να δικαιώσει τις επιλογές του, αλλά τον καιρό που αυτές διαμορφώνονταν του κόστισαν ψυχικά και πολιτικά. Ο Βενιζέλος, όμως, ως ηγέτης με όραμα είχε για δρομοδείκτη το συμφέρον της χώρας, που στέκεται πάνω από το προσωπικό ή πολιτικό κόστος και από την θέληση να φανεί αρεστός και να χαϊδέψει αυτιά (θέληση την οποία υπηρετούν εκ πεποιθήσεως οι δημοκόποι και οι λαϊκιστές).

Αλλά ακόμη και την πολύ δύσκολη για το έθνος ώρα, την ώρα του καταποντισμού της Μεγάλης Ιδέας, ο Βενιζέλος δεν αναλώθηκε σε μοιρολατρία ούτε σε εξαπόλυση κατηγοριών εναντίον των υπαίτιων. Και το όραμά του δεν σβήστηκε, απλώς προσαρμόστηκε. Παρά την προσωπική του συντριβή, επαναπροσδιόρισε την πορεία της χώρας δημιουργώντας εκ νέου δρόμο, επί το έδαφος των καινούργιων συνθηκών, για να την τοποθετήσει και να της δώσει και πάλι κατεύθυνση προς το μέλλον.

ΤΟ ΗΓΕΤΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Ενενήντα χρόνια έχουν περάσει από τον θάνατό του. Πολλά έχουν αλλάξει από τότε, οι καταναλωτικές ανάγκες, η επικοινωνία, οι ρυθμοί ανάπτυξης, οι διεθνείς σχέσεις και ισορροπίες. Και τα μεγάλα πρότυπα του παρελθόντος; Η θέση τους

είναι άραγε να βρίσκονται κλεισμένα μέσα στα συρτάρια της Ιστορίας, ακίνητα, άχρηστα, αταίριαστα σε οποιεσδήποτε άλλες συνθήκες πέρα από κείνες της εποχής τους; Θα τους αδικούσαμε κατάφωρα, αν πιστεύαμε κάτι τέτοιο. Γιατί οι συνθήκες κάθε εποχής είναι απλώς το περίβλημα, το «ρούχο». Αν «ξεντύσουμε» την εποχή, θα δούμε ότι κάτω από κάθε πρόσκαιρο ένδυμα η ουσία παραμένει η ίδια, γιατί εκεί βρίσκονται πάντα οι άνθρωποι με τις ανάγκες τους για σταθερότητα και ασφάλεια, τα αιτήματά τους για θεσμική κάλυψη, δικαιοσύνη και ισότητα, με τις ελπίδες και τα όνειρα για ένα καλύτερο μέλλον, με την αξίωση για εθνική αξιοπρέπεια και τη «δίψα» για πρόσωπα στα οποία θα βρουν έμπνευση. Και το «ρούχο» κάτω από το οποίο οι σύγχρονοι άνθρωποι ζουν, αναπνέουν και αναπτύσσονται είναι η τεράστια ανάπτυξη της τεχνολογίας, η τεχνητή νοημοσύνη, η υπερψηφιοποίηση, τα κοινωνικά δίκτυα.

Στο περίβλημα συνθηκών του καιρού μας το ηγετικό πρότυπο του Βενιζέλου όχι απλώς δεν είναι παρωχημένο, αλλά -προσαρμοζόμενο στα νέα δεδομένα- είναι πιο χρήσιμο από ποτέ. Ως προς τον θεσμικό εκσυγχρονισμό του κράτους το βενιζελικό πρότυπο μπορεί να γίνει ένας οδηγός πορείας για κάθε ηγέτη. Η δικαιοσύνη, η εκπαίδευση, η οικονομία, η άμυνα, η υγεία, η εργασία, είναι οι πυλώνες που στηρίζουν τη χώρα και βέβαια χρειάζονται συχνά «επιδιορθώσεις», προσαρμογή σε σύγχρονα δεδομένα, γιατί αν αφεθούν υπάρχει κίνδυνος να καταρρεύσουν και να παρασύρουν όλο το κρατικό οικοδόμημα. Οι θεσμοί, όμως, από μόνοι τους δεν είναι τίποτα άλλο παρά ωραίες λέξεις. Αυτό που τους δίνει ζωή είναι πάντα οι άνθρωποι, τους οποίους οι θεσμοί καλούνται να υπηρετήσουν. Γι' αυτό και ο σύγχρονος ηγέτης μέσα στο βαρύ περιτύλιγμα των λέξεων πρέπει να δει ανθρώπινες ανάγκες και ανθρώπινες ζωές (όπως ακριβώς είχε δει κι εκείνος), ειδικά σήμερα που υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να χαθεί ο άνθρωπος ως αξία μέσα στα δεδομένα και τις στατιστικές. Όπως ο Βενιζέλος «είδε» κοινωνικές τάξεις, οι ανάγκες των οποίων ήταν ως τότε αόρατες από την εξουσία, έτσι και οι σύγχρονοι ηγέτες πρέπει να σπάσουν την κρούστα των αριθμών και να δουν από πίσω ανθρώπινα πρόσωπα, όπως και να αντιληφθούν και να επιλύσουν τις νέου τύπου ανισότητες που δημιουργεί η τεχνολογία και η ψηφιοποίηση. Οι άνθρωποι που δεν έχουν πρόσβαση ή κατάλληλη εκπαίδευση δεν μπορούν να είναι αόρατοι για τον ηγέτη, επειδή αποτελούν τη μειοψηφία.

Ο ανθρωποκεντρισμός της πολιτικής του είναι απαραίτητος σήμερα που η υπερανάπτυξη της τεχνολογίας και η τεχνητή νοημοσύνη πολλές φορές εξιδανικεύονται και θεωρούνται πανάκεια. Ο σύγχρονος ηγέτης πρέπει να θέσει θεσμικά και ηθικά όρια στη χρήση τους και να προσαρμόσει αυτές στην ανθρώπινη ευθραυστότητα (και όχι το αντίστροφο) κατανοώντας ότι η θέσπιση τέτοιων ορίων δεν αντιβαίνει τον εκσυγχρονισμό, ίσα-ίσα τον περιφρουρεί και εξυπηρετεί τον άνθρωπο ως αξία.

Και ο πολιτικός ρεαλισμός επίσης είναι σημαντικό να υιοθετηθεί ως αρχή διακυβέρνησης και βάσει αυτού να αξιολογούν οι σύγχρονοι ηγέτες τα δεδομένα της εκάστοτε πραγματικότητας και να επιλέγουν το εφαρμόσιμο, όχι το κραυγαλέο

μα κενό ουσίας. Ας μην ξεχνούν ότι ο πολιτικός ρεαλισμός είναι η σταθερότερη βάση επί της οποίας χτίζονται οι συμμαχίες, στερεώνεται η εξωστρέφεια και ισχυροποιείται η διεθνής θέση της χώρας, γιατί μέσω αυτού μπαίνει ανάμεσα στους συμμάχους η ισχυρή συγκολλητική ουσία που ονομάζεται «αμοιβαία συμφέροντα» και ο Βενιζέλος ήταν ο πρώτος διδάξας στο να προωθεί και να επιλέγει συμμαχίες φτιάχνοντας ο ίδιος -όπου δεν υπήρχε- αυτή τη συγκολλητική ουσία.

Η σύγχρονη δημοκρατία δεν κινδυνεύει, βέβαια, από ισχυρογνώμονες και αυταρχικούς βασιλείς. Κινδυνεύει όμως από μια μη συνειδητοποιούμενη χειραγώγηση που προέρχεται από την ακατάπαυστη ροή πληροφορίας και τις κραυγές των κοινωνικών δικτύων. Μέσα σε αυτόν τον κίνδυνο, στον οποίο ο πολίτης είναι αναπαυμένος, δεν νιώθει απειλή, ο ηγέτης οφείλει να ανεβάζει το επίπεδο του δημόσιου λόγου και -όπως ακριβώς έκανε ο Βενιζέλος- να έχει συνέπεια λόγων και έργων, ώστε να καλλιεργεί την εμπιστοσύνη, να προάγει τη διαφάνεια, να αποφεύγει τη διχαστική ρητορική και να μην παρασύρεται από τη δημαγωγία, που διαχέεται πολύ εύκολα πια μέσα απ' τα κοινωνικά δίκτυα. Ο Βενιζέλος, σαν φάρος μέσα στην αντάρτα του λαϊκισμού, μπορεί να αποτελέσει την απόδειξη ότι όποιος επιλέγει την αλήθεια και όχι την κολακεία, ακόμη κι αν πλήττεται προσωρινά, μένει εντέλει αλώβητος από τη βραχυβιότητα του ψέματος και κερδίζει περίοπτη και τιμητική θέση στην καρδιά των ανθρώπων και στην ιστορική μνήμη.

Οι λαοί θα έχουν πάντα ανάγκη από έναν ηγέτη εργατικό, κοινωνικά ευαίσθητο, που να τους «βλέπει» και να αφουγκράζεται τις ανάγκες τους, που να τους λέει την αλήθεια, κι ας τους στενοχωρεί προσωρινά, που να προωθεί, όχι την εθνική απομόνωση, αλλά την εξωστρέφεια πάνω στο έδαφος συμμαχιών, σε έναν κόσμο που αλλάζει ραγδαία, οικοδομώντας έτσι τη συλλογική αυτοπεποίθηση. Έχουν με λίγα λόγια ανάγκη από έναν ηγέτη με όραμα ως πυξίδα στους σκοπούς και τις επιλογές του για τον λαό του, ένα όραμα που δεν θα είναι σύνθημα ούτε ευχολόγιο και, μιλώντας με όρους σύγχρονης πραγματικότητας, δεν θα κεφαλαιοποιείται σε «λάικ» στα κοινωνικά δίκτυα, αλλά θα είναι δράση του παρόντος -εδραζόμενη στον πολιτικό ρεαλισμό και στον ανθρωποκεντρισμό- που με τη βοήθεια των δεδομένων της εποχής θα οδηγεί τη χώρα δυναμικά στο μέλλον.

Μπορούμε εντέλει να πούμε ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τις επιλογές και τον τρόπο που πολιτεύθηκε όχι απλώς μεγάλωσε την Ελλάδα πολιτικά και εδαφικά, όχι απλώς δημιούργησε ο ίδιος ιστορία αντί να συρθεί πίσω της, αλλά και έχτισε ένα ηγετικό πρότυπο αναλλοίωτο στον χρόνο, το οποίο μας κληροδότησε ως *κτήμα ες αεί* (για να θυμηθούμε τον Θουκυδίδη, που ο ίδιος θαύμασε, μελέτησε και μας άφησε μια από τις καλύτερες μεταφράσεις του που έχουν γραφτεί ποτέ).

ΠΗΓΕΣ

Βερέμης Θάνος. *Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οραματιστής του εφικτού*. Μεταίχμιο, 2017.

Εφημερίδα «Θάρρος»: 19/3/1936, 25/3/1936, 28/3/1936
<https://www.tharrosnews.gr/2025/03/tharros-19-martiou-1936-o-thanatos-kai-i-kideia-tou-eleftheriou-venizelou/>.

Η πολιτική κληρονομιά του Ελευθέριου Βενιζέλου. Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2021.

Θεοδωράκης Εμμανουήλ. *Ελευθέριος Βενιζέλος, ο εθνικός ηγέτης*. Σμυρνιωτάκης, 2008.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 17. Εκδοτική Αθηνών, 2000.

Παπαδάκης Νικόλαος. *ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ σελίδες μιας πολυτάραχης ζωής*. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος», 2023.